

Dr. Abdulkadir Emeksiz, İstanbul Mânileri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2007, 191 s.

Ferhat ASLAN

Eser; İstanbul'un önemli kültürel değerlerinden biri olan mânilerin; İstanbul'daki durumunu, edebi şekil ve tür olarak incelenmesini, diğer edebi tür ve şekillerle karşılaştırılmasını, şehir kültürü içindeki yerini tespit etmek amacıyla Dr. Abdulkadir Emeksiz tarafından hazırlanan doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir.

Giriş bölümü dışında üç bölüm halinde hazırlanan eser şu kısımlardan oluşmaktadır: İçindekiler (s. 6), Kısaltmalar (s. 6), Ön söz (s. 7), Giriş (s. 10–25), I. Bölüm: “İstanbul Mânilerinin Diğer Edebî Tür ve Şekillerle İlişkisi” (s. 28–54), II. Bölüm: “Gösterimci Teoriye Göre İstanbul Mânilerinin Çözümlemesi” (s. 56–97), III. Bölüm: “İçerikleri Yönüyle İstanbul Mânilerinin İncelenmesi” (s. 100–152), Sonuç (s. 154–155), Bibliyografya (s. 158–165), Dipnotlar (s. 168–181), Dizin (s. 183–191).

Dr. Abdulkadir Emeksiz Ön söz'de İstanbul mânilerini; “bugün büyük oranda icra ortamlarını kaybetmesinden dolayı yeniden bir alan araştırması ve derleme faaliyetiyle değil; açık ve kapalı sosyal mekânlara sahip olduğu, en canlı kültürel zeminini bulduğu zamanlarda yazıya geçmiş malzemeye dayalı olarak” hazırladığını belirtmektedir.

Giriş bölümünde yer alan başlıklar şunlardır: “Mâni'nin Kelime Anlamı ve Edebi Terim Olarak Mâni”, “Mâni'nin Etimolojisi”, “Mâni Adlandırmaları”, “Mâni'nin Tarihi Geçmişi ve Gelişimi”, “Mânilerin Anonimliği”, “Mânilerin Sınıflandırılması”, “Düz Mâniler”, “Mâni Fasılları”, “Ayaklı Mâniler”, “İstanbul Mânileri Üzerine Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi”.

Yazar, bu başlıklar altında mânî kelimesinin anlamı, etimolojisi, tarihi geçmişi ve gelişimi üzerinde durmuş, mânîlerin anonimliğini, sınıflandırılmasını, çeşitlerini incelemiş ve eserin ana konusu olan İstanbul mânîleri üzerine yapılmış olan önceki çalışmaları değerlendirmiştir.

Yazarın giriş kısmında mânîyi etraflıca ele alıp incelemesi, mânîler üzerine yapmış olduğu değerlendirmeler eseri, mânîler üzerine bugüne kadar yapılmış olan çalışmalar içerisinde önemli bir konuma getirmiştir.

“İstanbul Mânîlerinin Diğer Edebî Tür ve Şekillerle İlişkisi” adını taşıyan birinci bölümde yazar; bir halk edebiyatı türü olan mânîleri “Mânî- Mânî”, “Mânî-Destan”, “Mânî-Efsane”, “Mânî-Masal”, “Mânî-Hikâye”, “Mânî - Semaî”, “Mânî -Türkü”, “Mânî - Fıkra”, “Mânî-Atasözü”, “Mânî - Deyim”, “Mânî-Dilek Sözleri”, “Mânî -İlenç Sözleri”, “Mânî - Karagöz”, “Mânî-Muamma”, “Mânî - Ninni”, “Mânî - Roman”, başlıkları altında diğer edebî tür ve şekillerle karşılaştırmıştır.

Yazar yapmış olduğu bu karşılaştırmalar neticesinde sözlü kültür verimleri arasında bir “akrabalık ilişkisi” olduğunu tespit etmiştir. Böylece daha önce Francis Utley tarafından, Standard Dictionary of Folklor’da yer alan folklor tanımlarından hareketle folklorun mahiyeti ile ilgili, sözlü olma, geleneğe bağlılık, çeşitlenme, anonimlik ve kalıplaşma şeklinde belirlenen beş özelliğe İstanbul mânîlerinin ilişkili olduğu tür ve şekiller araştırılırken “akrabalık” özelliği de eklemiştir.

Mânîler üzerine daha önce yapılan çalışmaların aksine; mânîlerin diğer edebi türlerle bu kadar ayrıntılı bir şekilde karşılaştırılması ve bu karşılaştırmalardan hareketle sözlü kültür verimleri arasında bir “akrabalık ilişkisi”nin olduğu fikrinin ortaya konması eserin özgün taraflarından birini teşkil etmektedir.

İkinci bölümde “Gösterimci Teoriye Göre İstanbul Mânîlerinin Çözümlemesi” başlığı altında İstanbul mânîlerinin gösterimci teoriye göre bir çözümlemesi yapılmıştır. Yazar bu çözümlemeyi şu alt başlıklarla yapmıştır: “İcracı- Mânîci”, “Mânî Söyleyenler”, “Mânî Söyleyenlerin Lâkapları”, “Mânî Söyleyenlerin Adları”, “Mânî Söyleyenlerin Meslekleri”, “Mânî Söyleyenlerin Irkları”, “Mânî Söyleyenlerin Eğitim Durumları”, “Mânî Yazanlar” “Mânî Dinleyicileri”, “Mânî Dinleyenlerin Cinsiyetleri”, “Mânî Dinleyenlerin Kıyafetleri”, “Mânî Dinleyenlerin Dinleme Tutumları”, “Mânî Dinleyenlerin İcraya Etkileri”, “Mânîlerin İcrası”, “Mânîlerin İcrasında Zaman”, “Mânîlerin İcrasında Mekân”, “Mânîlerin İcrasında Müzik”, “Mânîlerin Karşılıklı İcrası”

“Mâniler Nasıl Oluşuyor, Nasıl İcra Ediliyordu?”, “Mâni Metninin Oluşması”, “Mânilerin Mesajı”, “Mâni Metinlerinde İcracı-Mânici ile Dinleyici Arasındaki İletişim İlişkileri”, “Sözlü İcranın Edebî Şekil Özellikleri, Dil ve İmlâdaki Belirleyiciliği”.

Bilindiği gibi yirminci yüzyılda temellendirilen ve günümüze kadar geçen süreçte pek çok araştırmacı tarafından geliştirilerek halkbilimi çalışmalarında kullanılan en önemli yöntemlerden biri haline gelen “Performans” yani “Gösterimci Teori”, folkloru; “geçmişin ürünleri” anlayışından “dinamik bir iletişimsel süreç” anlayışına dönüştürmüştür.

Bu kuram kendinden önceki kuramlardan farklı olarak iki temel unsuru kapsamaktadır; birincisi: folklorun gerçekleştirilişi veya icrası; ikincisi; icracı, sanatın formu, dinleyici, dinleyici veya izleyici ile birlikte icranın gerçekleştiği çevrenin bir bütün olarak ele alınışı.

Bu kuramın öne sürdüğü diğer önemli nokta metin, sözel doku ve bağlamdır. Kurama göre folkloru şekillendiren ve teatral bir yapı hâline getiren bu üç unsurdur.

Dr. Abdulkadir Emeksiz, İstanbul mânilerini kendinden önceki alışlagelmiş “metinle sınırlandırılmış, yapısal araştırmalarda olduğu gibi sosyallikten soyutlandırılmış” çalışmaların aksine gösterimci teorisinin önemli temsilcilerinden biri olan Dan-Ben Amos’un teklifine uygun olarak, ilk kez a. Kişisel Boyut (Anlatıcı / İcracı-Oyuncu), b. Sosyal Boyut (Dinleyici / İzleyici) ve c. Söz Boyutu (Anlatılan) ile ele alıp çözümlenmiştir.

Yazar, İstanbul mânilerini çözümlerken gösterimci teoriyi kullanma sebebini şöyle izah etmektedir: “Sosyal içeriği incelenmeyen çalışmaları balığı sudan bağımsız düşünmek olarak görüyoruz. Kültürel ortamından, sosyal bağlamından soyutlanan folklor unsurları da bu anlamda su dışına atılmış balıklar gibi değerlendirilebilir. Gösterimci teoriye dayalı çalışmaları canlı bedende kalbin işleyişini anlama, metin merkezli çalışmaları da atölye tezgâhındaki araç motorunu inceleme olarak da görebiliriz.”

Bu çalışma ile mânilerin özellikle de İstanbul mânilerinin ilk kez gösterimci teori kullanılarak çözümlenmesi eserin bir diğer özgün ve önemli yanını oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde ise “İçerikleri Yönüyle İstanbul Mânilerinin İncelenmesi” başlığı altında: “Konuları Bakımından İstanbul Mânileri”, “Halk Bilimin Çalışma Alanlarına göre İstanbul Mânilerinin İçeriği”, “Gündelik

Hayat”, “Adlar, Adlandırmalar”, “Ulaşım-İletişim”, “Yapılar”, “Ekonomik Faaliyetler” gibi konular ele alınmıştır.

Yukarıda yapılan sınıflandırma, özellikle mânilerin konulara göre sınıflandırılmasının yapılamayacağı fikrinden hareketle halkbiliminin inceleme sahasına giren konuların ele alınışında kullanılan tasnife uygun bir şekilde yapılmıştır. Mânilerin bu şekilde sınıflandırılışı da ilk kez bu eserde karşılaştığımız diğer bir hususiyettir. Bu eserden önce mâniler üzerine yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak mânilerin, halkbilim konularının incelenmesi için oluşturulan tasnif sistemine göre sınıflandırılmış olması da eserin bir başka özgün yönünü meydana getirmektedir.

Sonuç kısmında yazar, İstanbul mânileri üzerine yapmış olduğu titiz çalışmanın neticeleri üzerinde durmuş ve ardından eser hazırlanırken kullanılan başvuru kaynaklarını “Bibliyografya” kısmında sırlanmıştır.

Eserin sonunda yer alan “Dipnotlar” ve “Genel Dizin” özellikle mâniler ve İstanbul üzerine araştırma yapacak olanların faydalanabilmeleri bakımından dikkate değer kısımlardır.

Geçmiş tarih öncesine dayanan, büyük medeniyetlere başkent olmuş, bundan dolayı da tarihî, siyasî ve kültürel bakımdan dünyanın müstesna şehirlerinden biri olan İstanbul’un özellikle folkloru üzerine yapılan çalışmaların ne yazık ki henüz hak ettiği seviyeye ulaşamadığını söyleyebiliriz.

“2010 Avrupa Kültür Başkenti” seçilen İstanbul’un şehir kültürü içindeki önemli ürünleri arasında sayabileceğimiz mânileri tarihin tozlu sayfalarından çıkararak modern metotlarla değerlendirmeye tabi tutan Dr. Abdulkadir Emeksiz’e ve böylesine kıymetli bir çalışmayı yayınlayarak okuyucuya sunan İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne yapmış oldukları bu titiz çalışmalardan dolayı teşekkür ederiz.